

a vysvětluje její dva základní znaky tak, jak se dají vysledovat na rovině jednotlivé oddělené redakční fáze: (I) Redakční přídávky každé fáze jsou editory vědomě formulovány za pomoci lexémů, které odpovídají kontextu. Tyto přídávky mají i v jednotlivé fázi rozdílnou podobu podle toho, v jakém spise a na jakém kompozičním místě jsou doplňovány. (II) Přídávky jednotlivé fáze nebyly sepsány jedním člověkem, ale více osobami, a proto obsahují jazykové a věcné odlišnosti. Tyto odlišnosti jsou v Dodekaprofonu písemně dokumentovány, integrovány do prorockých sbírek a získávají tak pro okruh tradentů závaznou platnost. Texty sbírek jsou standardizovány a v závěrečné fázi redakce rozvrženy do pevného pořadí, tak jak jej zachycuje masoretský text a jak je předznamenává již nález části Dodekaprofonu v Kumránu (jde o dokument 4 QXIIa, ve kterém je pořadí stejné, jen Jon je zařazen za Mal).

Na posledních osmi stranách knihy (306-314) se autor věnuje posouzení významu redakční práce a zároveň se ptá po vztahu této práce k textu jako celku. Ač dělkou nerozsáhlá, přináší tato pasáž vše podstatné. V podkapitole věnované reflexi redakční činnosti (309-311) Schart definuje dějiny redakce jako dějiny kompromisů, které měly za cíl vybojovat vždy co nejadekvátnější porozumění toho, jak se Bůh zjevoval v dějinách, co je určením světa a jakou roli má Izrael a lidstvo v tomto světě hrát. Tento model kompromisu (*Kompromissmodell*) je podložen několika významové protichůdnými citacemi (všezničující text JI 4 versus nadějí dávající Mi 4, 1-5, prorockví spásy v Na a prorockví soudu v D-korpusu apod.), jež potvrzují spleťtost a mnohavrstevnost teologie autorů-redaktorů Dodekaprofonu.

V závěrečné podkapitole (312-314) je konečný text Dodekaprofonu popsán jako celek obsahující napětí a neuzavřenost, jejichž řešení je ponecháno na čtenářích. Důvodem je vzrůstající úcta pozdních redaktorů vůči tradovanému textu, která se projevuje odmítáním harmonizovat významové a textové nesourodosti. Dodekaprofon, ale i celý kánon Starého zákona, poznamenává Schart, je proto stálým kreativním úkolem.

Schartova kniha je dobrým příkladem vyváženého přístupu k poměrně specifické pro-

blematice. Jeho přehledné rozvržení práce na obecnější, ale velmi instruktivní uvedení do spleťtosti redakčního vzniku Dodekaprofonu, hutný analytický střed a srozumitelný hermeneuticky orientovaný závěr nabízí i neoborníku možnost nahlédnout do dílny specialistů, kteří se zabývají redakcí starozákonních knih.

FILIP ČAPEK

**Petr Pokorný,  
Jesus in the Eyes of His  
Followers: Newly Discovered  
Manuscripts and  
Old Christian Confessions,  
North Richland Hills, Texas:  
BIBAL Press 1998, 101 s.**

Útlá kniha, publikovaná jako čtvrtý svazek edice „Dead Sea Scrolls & Christian Origins Library“, působí skromným dojmem jen na první pohled. Navzdory malému rozsahu se v ní autor hutnou, a přitom čtivou formou vyrovnává s nejdůležitějšími trendy současného novozákonního bádání, přičemž osvědčuje nejen bezpečnou orientaci v nejnovějších diskusích, ale i pevnou koncepci vlastního pohledu.

Jestliže jej James H. Charlesworth, redaktor edice, hodnotí jako „nejnadanějšího a nepronikavějšího biblistu, který se na Východě specializuje na počátky křesťanství“ (s. vii), nejde zdaleka jen o přátelské gesto kolegy. Petr Pokorný je nad jiné povolán znalec raného křesťanství, gnosticizmu a řecké literatury vůbec. Z řady jeho monografických prací lze připomenout alespoň tu, na niž v recenzované knize nejvíce navazuje, a sice *Vznik christologie: Předpoklady teologie Nového zákona* (Praha: ÚCN – Kalich 1989), knihu vydanou původně německy (*Die Entstehung der Christologie: Voraussetzungen einer Theologie des Neuen Testaments*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt 1985; Stuttgart: Calwer Verlag 1985) a později také anglicky (*The Genesis of Christology*, Edinburgh: T. & T. Clark 1987).

Recenzovanou knihu autor rozdělil do tří oddílů nazvaných lakonicky „Problém“ (s. 1-

24), „Ježíš“ (s. 25-52) a „Christologie“ (s. 53-85). V prvním oddíle nejprve krátce charakterizuje pojem christologie a poté se soustřeďuje na detailní rozbor nejstarší křesťanské formule víry dochované v *1 Kor 15, 3b-5*, v níž shledává základní svorník raně křesťanské christologie, spojující motiv zástupné smrti a vzkříšení (s. 8). Tuto elementární narativní jednotku označuje jako křesťanský mýtus, který se později rozvinul do podoby vykupitelského mýtu zachyceného mimo jiné také v literárních evangeliích. Pokorného příklon ke koncepci mýtu, navzdory tradiční protestantské koncepci demytologizace bible (R. Bultmann), je pozoruhodný. Zřejmě i z tohoto důvodu vsunul autor do textu krátký exkurz o funkci mýtu (s. 9), v němž charakterizuje mýty jako „interpretativní texty; [které] fungují jako modely pomáhající získat orientaci v životě a dějinách“; důležitá je v této souvislosti úvodní poznámka exkurzu, že termín „mýtus“ nenese v tomto pojetí „žádný odsuzující význam“.

Po následujícím krátkém exkurzu do dějin bádání, dovedeném až do současnosti (s. 14-21), autor v závěru prvního oddílu otvírá klíčovou kapitolu o metodologii (s. 21-24), v níž se soustřeďuje především na problematiku historického Ježíše. Z přehledu dosavadního bádání vyplývá, že aktuálním podnětem k metodologickým úvahám je pro něj především tzv. „třetí hledání historického Ježíše“ (*Third Quest for Historical Jesus*), reprezentované v současnosti různými, zejména americkými školami (J. D. Crossan, C. A. Evans, E. P. Sanders, B. L. Mack) a kriticky navazující na první vlnu badatelského zájmu, ztělesněnou zvláště epochálním dílem A. Schweitzera v prvních dekádách tohoto století, a druhou vlnu, charakterizovanou existenciálními důrazy a pluralizací raných christologií v šedesátých letech (J. M. Robinson, H. Koester).

Východiskem při rekonstrukci Ježíšova historického profilu je pro Pokorného obvyklá historická metoda dvou nebo více na sobě nezávislých pramenů, jejíž možnosti jsou však vzhledem k charakteru veskrze spražených křesťanských textů velmi omezené. Jako možný zdroj historicky ověřitelných údajů uvádí např. zmínky o Ježíšových bratřech (Jakubovi) a žácích (Petrovi a Jano-

vi), jež se objevují jak v Pavlových listech, tak v pozdější synoptické tradici.

Další možností, kterou zmiňuje, jsou informace, na jejichž případné produkci by autoři křesťanských textů měli sotva nějaký prokazatelný zájem. Jako příklad připojuje křesť Ježíše Janem Křtitelem, který je v rozporu s pozdější křesťanskou snahou podřídít Jana Křtitele Ježíšově výsostné roli. (Podobně názorným příkladem by mohl být také samotné Ježíšovo ukřižování, s jehož nezvratitelnou fakticitou se křesťané obtížně vyrovnávali až do konstantinovského obratu ve čtvrtém století, kdy teprve bylo ukřižování jako forma potupného trestu císařským výnosem zrušeno.)

Pokorný zobecňuje tuto metodu historické práce jako pravidlo disimilarity, podle kterého se přijímají jako autentické ty informace, jež nelze vyložit z kontextu soudobého židovství nebo pozdější křesťanské tradice. Toto pravidlo dále navrhuje kombinovat s pravidlem koherence, tedy poměřovat informace získané na základě disimilarity jejich kompatibilitou s jinými podobně získanými údaji. Později na základě implicitního využití těchto dvou metod vymezuje jako těžiště historického Ježíšova učení koncept Božího království.

V závěrečné kapitole prvního oddílu, přiznačně nazvané „Problém s velikonoční“ (s. 23-24), se autor pokouší metodicky vyrovnat se „svědectvími“, podle nichž jsou rekonstruovány „velikonoční události“ – teologicky fundamentální dějinný zlom mezi historickým a kerygmatickým Ježíšem. Jinými slovy jde o otázku, podle jakých kritérií jsou jednotlivá raně křesťanská „svědectví“ chápána jako „předvelikonoční“ součást Ježíšova historického života, nebo jako pozdější projekce prvních křesťanů do posmrtného Ježíšova profilu, tj. do jeho (hagiograficky řečeno) „druhého“ života.

V úvodu druhého oddílu „Ježíš“ autor otvírá otázku Božího království jako možného původního Ježíšova přínosu. Tradiční důraz na Boží vládu stvrzující židovskou vyvolenost Ježíš podle Pokorného překračuje univerzální proklamaci lásky zahrnující i nepřátele. „Láska“ však v evangeliálním kontextu není moralistně sentimentálním abstraktem, nýbrž naléhavým „pozváním“ do království

Božho, jež je otevřen pro všechny, tedy i nepřátele (s. 29-30).

V souvislosti s Božím královstvím Pokorný řeší problém eschatologického rozměru Ježíšova učení. Povelizuje s některými současnými badateli (B. L. Mack, J. D. Crossan), kteří eschatologického Ježíše považují za druhotnou, „povelikonoční“ konstrukci a předřazují mu starší obraz židovského učitele moudrosti, blízký potulným kynickým filozofům. Klíčovým bodem diskuse tu je stratigrafie pramene Q, v níž Pokorný zpochybňuje rozdělování mudroslovných a apokalyptických Ježíšových výroků do dvou časových vrstev (s. 32). Podotýká, že v duchu této argumentace by příběh Ježíšova ukřížování musel být podobně sekundární (s. 33).

Následující pasáže druhého oddílu jsou věnovány prorockému (s. 34-43) a mesiášskému (s. 43-52) profilu Ježíšovy postavy. Prorocké Ježíšovy rysy autor analyzuje na základě srovnání s kumránským Učitelem spravedlnosti a Janem Křtitelem. Zabývá se též prorockým symbolismem v Ježíšově chování, jeho léčitelskou činností a vztahem k židovskému zákonu. V případě Ježíšova mesiášství poukazuje zejména na kontrast se soudobým židovským mesianismem, přičemž se podrobněji zaměřuje na Ježíšův titul „Syn člověka“ a mesiášskou interpretaci Ježíšova narození a smrti.

Ve třetím oddíle Pokorný vykresluje postupně utváření raně křesťanské christologie. Za její nejstarší podobu, přemosťující zlom mezi „předvelikonoční“ a „povelikonoční“ dobou, považuje eucharistickou formuli (s. 54), jak je dochována v Pavlově korespondenci (*I K 11, 23-25*) i u synoptiků (*Mk 14, 22-25*). Vedle této „předpavlovské“ christologie vzkříšení klade christologii apokalyptického Syna člověka a christologii učitele moudrosti, které však, v polemice s některými trendy současného bádání (J. Z. Smith), nepojímá jako alternativní christologie odrážející diferencované raně křesťanské skupiny, ale spíše jako různé dimenze liturgického života téže skupiny (s. 57). Předpokládá, že christologie vzkříšení (a vyvýšení) se záhy (už v nejstarších dochovaných pramenech) natolik prosadila, že v podstatě uzavřela krátké období experimentálního hledání nového christologického výrazu. Důvod relativní

rychlosti tohoto procesu spatřuje v události, jež měla charakter „jediného mocného impulsu“ (s. 58). Touto událostí bylo podle Pokorného právě vzkříšení, dokládáné výčty svědků v nejstarších významných, a interpretované křesťany jako Ježíšův individuální vstup do eschatologického Božho království, který předcházela (oproti běžnému očekávání židovského mesianismu) budoucí spásu všech ostatních. Tato postupně se naplňující, „teleskopická“ eschatologie (Pokorný v této souvislosti připomíná také starší termín „rozduvené“ eschatologie svého učitele J. B. Součka) představuje podle autora historicky nejprogressivnější christologickou strategii, jejíž síla spočívala především v tom, že nejlépe odpovídala zkušenosti prvních křesťanů (s. 60).

V dalších pasážích autor předkládá různé „verbalizace“ původní „velikonoční zkušenosti“. Z tohoto úhlu rozebírá jednotlivé Ježíšovy tituly a vyznavačské věty (s. 64-67), pramen Q ve srovnání s gnostickým Tomášovým evangeliem (s. 67-69) a pašijový příběh v markovské tradici, s přihlédnutím k diskusím o možné pramenné nezávislosti apokryfního Petrova evangelia (s. 69-73). Závěrem připojuje christologii raně křesťanské literatury „prvních tří generací“ na příkladech Pavlova díla, Markova, Lukášova a Janova evangelia (s. 73-83). Přehled zakončuje krátkou poznámkou k christologii novozákonního kánonu (s. 83-85).

Pokorného knihou postupuje mnohdy výslovná polemika s proudem bádání, které kriticky napadá samotné jádro jeho argumentace – koncept „velikonočních událostí“. Burton L. Mack např. upozorňuje, že koncept „vzkříšení“ je nejčastějším teologickým způsobem jak po precizní textologické práci zachovat „jednotu“ křesťanství na přelomu času „před velikonoční“ a „po velikonoční“. Velikonočním událostem je přisouzen „tajemný význam“ dějinného zlomu, který je kritickému bádání nepřístupný, ve skutečnosti však více či méně podřízený harmonizujícímu scénáři Lukášova díla, jež vzniklo až na přelomu 1. a 2. století (B. L. Mack, *A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins*, Philadelphia: Fortress Press 1988, 7-8).

Autor recenzované knihy těmto výhradám čelí řadou kritických námitek směřu-

jících k ústřednímu bodu diskuse: Podle jakých kritérií lze konkrétní elementy raně křesťanské teologie spojovat s rozdílnými křesťanskými skupinami? Proti pluralitě „raných křesťanství“ (J. Z. Smith) nestaví primitivní monolit, nýbrž vnitřně nuancovaný obraz jednoty, který opírá zejména o eucharistickou liturgii a vyznavačské formule, doložené již nejstaršími křesťanskými prameny. Je třeba ovšem dodat, že údernost jeho argumentace je poněkud oslabena přednostní (protestantskou ?) exploatací Pavlova a Lukášova díla, přičemž např. problematika „židokřesťanského“ proudu (Pavlovi jeruzalémského oponenti, Matoušovo evangelium atd.), který prosazování paulinismu významně a dlouhodobě komplikoval, zůstává na okraji jeho interpretačního zájmu.

Pokorný se rozhodně nenechává prvoplánově strhnout provokativní metodologickou razancí amerických badatelů, kteří vtahují do novozákonních badání důsledně religionistické metody (B. L. Mack, J. Z. Smith) a přinášejí tak nové podněty k diskusi. Otázky diferenciací a identity raných křesťanů zůstávají v mnoha bodech otevřené, přičemž zásadní slovo při jejich řešení jistě bude mít slibně se rozvíjející sociologie raného křesťanství spojující teologické problémy s každodenností raně křesťanských obcí. Petr Pokorný v tomto novém metodologickém kvasu představuje poučený, uvážlivě konzervativní hlas.

DALIBOR PAPOUŠEK

**Miloš Mendel,  
Náboženství v boji  
o Palestinu.  
Judajismus, islám a  
křesťanství jako ideologie  
etnického konfliktu,  
Brno: Atlantis 2000, 249 s. + obr.**

Oblast Předního východu k sobě již několik desítek let prostřednictvím médií stále přitahuje pozornost celého světa. V současnosti se tak děje zejména v souvislosti s probíhajícími mírovými rozhovory mezi státem Izrael a zástupci Palestinců. Pod dojmem

kritického selhání evropské civilizace v tzv. „židovské otázce“ během 2. světové války podpořili rozhodující mocnosti vznik státu Izrael v Palestině. I při vědomí toho, že toto řešení vyvolá v budoucnu konflikty nové, nikdo pravděpodobně nepředpokládal, že se oblast Předního východu postupně stane noční můrou politiků všech rozhodujících velmocí. Tam, kde na počátku stály pouze národně a územně emancipační snahy sionistů a proti nim stejně motivované snahy palestinského národa podporovaného okolními arabskými státy s převážně sekulárními režimy, začaly v souvislosti s hledáním zdrojů vlastního sebevědomí hrát na obou stranách stále větší úlohu náboženské argumenty. Sekulární režimy, využívající náboženskou rétoriku pouze jako dodatečnou ideologickou vycpávku svých územních ambicí, musely v souvislosti se vzrůstem náboženského fundamentalismu stále častěji řešit otázku dělby moci se silami legitimizujícími se a oprávněnými se především o náboženskou tradici. S vyčerpáním potenciálu sekulárního nacionalismu měly náhle tyto strany blízko k tomu začít ovlivňovat reálnou politiku. Ukázalo se, že náboženské argumenty se mohou stát vhodným ideologickým nástrojem etnického střetu. A v oblasti, kterou za svou kolébku považují hned tři rozhodující monotheistická náboženství, má podobná argumentace razanci neřizené nukleární střely.

Kniha Miloše Mendela *Náboženství v boji o Palestinu* sleduje arabsko-izraelský střet především z toho úhlu pohledu, jak „funguje“ náboženství v etnickém (kulturním, civilizačním) konfliktu, jaké argumenty dává do rukou svých stoupenců, které síly a jak ho využívají. Snaží se vyrovnat se složitou problematikou vzniku a vzestupu hnutí obvykle nazývaných jako „ultraortodoxní“ nebo „fundamentalistická“ a sleduje jejich politické ambice a vliv na reálnou politiku svých mateřských států. Je třeba předeslat, že autor není v této oblasti žádným nováčkem. Dokonce by se dalo říci, že svými předchozími publikacemi (*Židé a Arabové. Dialog idejí a zbraní, Islámská výzva a Džihád. Islámské koncepty šíření víry*) si vytvořil základnu pro shrnující monografii o této problematice. Jistá stručnost předkládané knihy je dána předpokladem (na některých místech explicitně zmiňovaným), že případný čtenář se již